

Оксана Кужильна

**ИДЕЯ УКРАИНСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
ОБЩЕСТВА «МУЗЕЙ ОСВОБОДИТЕЛЬНОЙ БОРЬБЫ УКРАИНЫ» В ПРАГЕ
(1925–1948 ГГ.): ИСТОРИОГРАФИЯ ПРОБЛЕМЫ**

В статье анализируется историографический комплекс статей, в которых изучается деятельность Общества «Музей освободительной борьбы Украины», которое действовало на территории Чехословакии на протяжении 1925–1948 гг. Главной целью которого было создание музея – центра хранения идеи украинской государственности. Акцентировано внимание на тех статьях, в которых анализируется его деятельность в реализации государственной идеи. Установлено научные достижения проблемы, подается ценный историографический материал.

Ключевые слова: Прага, Общество «Музей освободительной борьбы Украины», историография, государственность, идея.

Oksana Kuzhilna

**UKRAINIAN STATEHOOD IDEA ACTIVITY OF THE SOCIETY «MUSEUM OF THE
UKRAINIAN LIBERATION STRUGGLE» (1925–1948):
HISTORIOGRAPHY OF THE PROBLEM**

The article highlights the historiographic complex of works dedicated to the activity of the Society «Museum of Liberation Struggle of Ukraine» during its work at the territory of Chekhoslovakia (1925–1948). Special attention is paid to the papers that touch upon the statehood idea within a framework of the activity realized by the Museum of Liberation Struggle of Ukraine. The main purpose of the Organization's activity was to create a Museum as the main pillar of the preservation of Ukraine's independence. Scientific research of the problem of «Idea of Ukraine's state-building in the activity of the Society «Museum of Liberation Struggle of Ukraine» is also investigated.

Key words: Society «Museum of Liberation Struggle of Ukraine», historiography, statehood, idea.

УДК 94:329(47+57)«1939/1945»

Світлана Зубченко

**НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ В ПЕРІОД ДРУГОЇ СВІТОВОЇ
ВІЙНИ: ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД ПРОБЛЕМИ**

Автор аналізує висвітлення в історіографії питання національної політики радянської влади в період Другої світової війни. У статті досліджено еволюцію поглядів дослідників радянської доби. Визначено позицію провідних українських фахівців з національного питання, прослідковано теоретичні та методологічні підходи зарубіжних дослідників до аналізу національних процесів в СРСР воєнного періоду.

Ключові слова: історіографія, Друга світова війна, радянська влада, сталінський режим, національна політика.

Вивчення проблеми сталінізму як феномену необмеженої диктатури вождя, вияву тиранії панування комуністичної партії СРСР має зайняти вагоме місце в історіографії незалежних держав пострадянського простору. Завдання істориків розкрити і донести до світової спільноти жахливі наслідки політики сталінського режиму, зокрема національної: масовий терор, репресії і депортації, замах на життя цілих народів й нищення національних культур.

У процесі опрацювання наукової літератури з означеної проблеми автор статті, виділяє кілька умовних періодів її історіографії: праці радянських науковців 1939–1956 рр. і 1957–1990 рр.; науковий доробок дослідників незалежних держав пострадянського простору й дослідження зарубіжних вчених.

Загалом, історіографія дослідження національного питання в період Другої світової війни, не залежно від періоду їх видання, ще перебувають на етапі становлення, що зумовлено не тільки близькістю подій для дослідників, а й тим, що історики були позбавлені важливих джерел та тривалий час недооцінювали важливості вивчення національних і соціальних проблем, як взаємозалежних, а то й переплетених між собою. Нині увага дослідників все більше звертається до явищ, які відбувалися в середині суспільства, в побуті, поведінці, думках людей. Це в свою чергу вимагає залучення всієї різноманітності вже відомих матеріалів і пошуку нових.

Колишня закритість окремих тем, жорстко заданий алгоритм їх подачі сприяв не лише ізоляції від світової думки, але й нагромадженню інтелектуального потенціалу, який дістав можливість реалізації лише у пострадянській період. У нашому випадку йдеться про тематику, пов'язану з людськими втратами на теренах колишнього СРСР внаслідок проведеної національної політики Й. Сталіна і функціонуванням партійно-радянського механізму влади, особливостями національного і релігійного життя окремих націй і народів СРСР.

Висвітлення національної політики радянської влади відбувалося на основі теоретико-методологічних засад сформульованих творцями й ідеологами комуністичної партії [1]. Тому у радянській історіографії 1939–1956 рр., що творилася під пильним контролем ідеологів правлячої партії, національне питання було розв'язане остаточно і безповоротно, завдяки її «мудрому керівництву». Історіографія проблеми цього періоду досить бідна, не завжди об'єктивна, кон'юнктурна, спеціальних праць з історії національних відносин доби Другої світової війни не було. Дослідження історії самої війни базувалися на концепції «непорушної, великої дружби народів СРСР», що «знайшла в роки війни своє яскраве підтвердження», стверджувалась лояльність всіх радянських народів до керівництва, підкреслювався героїзм і єдність всіх етнічних спільнот у боротьбі з агресором, акцентувалась увага на тезах, що «утверджена в нашій країні ідеологія рівноправності всіх рас і націй, ідеологія дружби народів здобула повну перемогу над ідеологією звіриного націоналізму фашистів» [2]. Радянська історіографія даного періоду обмежувала проблему Другої світової війни переважно військовими і політичними подіями, залишаючи осторонь або вивчали через призму ідеологічних стереотипів такі проблеми, як депортації народів національно-визвольний повстанський рух, антисемітизм, культурне життя, що деформувало загальну уяву про характер того драматичного етапу в історії радянських республік.

Упродовж 1956–1985 рр. радянські історики продовжували під тиском комуністичної ідеології приховувати прорахунки і злочини сталінського режиму, применшували втрати у війні, замовчували жорстоку нелюдську національну політику влади. Натомість, обґрунтовували доцільність авторитарного партійного керівництва і його прославлення. Відбувалося згортання наукових досліджень з проблем міжнаціональних відносин, не вивчався стан національно-культурного розвитку етнічних спільнот. В абсолютній більшості фундаментальних праць [3], а також монографічних досліджень наголошувалося, що в основі перемоги СРСР над ворогом була радянська ідеологія, де поєднувалися «марксизм-ленінізм, радянський патріотизм, непорушна дружба всіх народів СРСР, інтернаціоналізм, відданість справі комунізму» [4].

Влада забороняла науковцям й публіцистам вивчати такі негативні явища, як прояви національної ворожнечі в Червоній армії, скасування призову представників окремих національностей, насильницький характер встановлення радянської політичної системи на захоплених землях та депортації народів. Натомість, ідеалізація міфологізація і напівправа стали сутністю трагічної і героїчної історії народів СРСР у війні [5].

Перебудова суспільно-політичного й економічного життя в СРСР започаткована М. Горбачовим сприяла формуванню у другій половині 1980-х років нових концепцій і методологічних підходів у вивченні історії і національної політики радянської влади зокрема. Розбудова націонал-демократичними силами незалежних держав сприяла наростанню потоку наукових праць де автори намагалися об'єктивно висвітлити проблеми національної політики радянської влади, відповідальність окремих керівників за її втілення в життя [6]. Характерною особливістю окремих праць цього періоду є поява діаметрально протилежних оцінок національної політики СРСР доби війни, від ідеалізації «непорушної великої дружби народів», «бойового братерства», міфологізації образу Сталіна, як «батька усіх народів» [7] до критичних оцінок, що визначають її як профанацію і знуцання над національно-патріотичними ідеалами й почуттями. А дослідники Г. Бурдей і Р. Абдулатипов вважають посилення російського національного чинника у міжнаціональних відносинах «сталінським нацизмом» [8].

Особливу увагу приділили науковці вивченню проблеми масових репресій і депортацій народів СРСР. Слід виділити праці М. Бугая і В. Парсаданової, які одними з перших заклали основи сучасної концепції депортацій етнічних спільнот як злочину сталінського режиму [9]. Механізм функціонування радянської репресивно-каральної системи в Україні на основі змістовної джерельної бази досліджували І. Білас [10] та В. Никольський [11].

Аналіз наведених та інших публікацій засвідчив, що політичний чинник був головною причиною масових репресій і депортацій народів. Влада карала народи, сини і дочки яких воювали з ворогом, за «неблагонадійність і неполяльність» громадян, яких вона називала сумнівними, за надуманий «терор та терористичні наміри», «дворушництво», «шпигунство», «панікерство» тощо [12].

Заслугує на увагу недостатньо вивчене питання створення та функціонування національних військових частин у складі Червоної армії, чисельності у ній представників різних народів, регулювання їх призову за етнічною ознакою і характер воєнно-мобілізаційних заходів на

визволених територіях до якого одними з перших звернулися російські учені В. Іванов [13], О. Васильєва [14], А. Безугольний [15] та А. Петренко [16]. Вони розглядають аспекти проблеми мобілізації особового складу формувань, «заборонені» раніше проблеми реальної участі представників різних народів СРСР у війні, лояльність національних підрозділів Червоної армії.

У вивченні взаємовідносин влади з релігійними інституціями відбулися позитивні зрушення лише після розвалу СРСР. Увагу дослідників привертають ґрунтовні праці Ю. Волошина [17], Ю. Войналович [18], І. Грідіної [19], О. Лисенко [20], у яких аналізуються національні аспекти діяльності Православної церкви та інших релігійних конфесій, а також особливості суспільного життя в СРСР за умов антирелігійної політики радянського уряду, занепаду організаційно-церковних структур і німецького окупаційного режиму.

Серед праць, присвячених національній політиці керівництва СРСР в Україні, Білорусії і країнах Прибалтики, слід відзначити ті, у яких розкриваються основні аспекти боротьби влади з антирадянським опором і національними повстанськими рухами, ідеологія і практика визвольної боротьби [21]. У незалежних державах, що утворились на пострадянському просторі відбулася переоцінка ролі учасників антирадянських повстанських рухів, з метою надання їм статусу «борців за свободу і незалежність» [22].

Цікавий аналітично-критичний матеріал, оригінальні й здебільшого об'єктивні висновки щодо сутності національної доктрини сталінського режиму в роки війни, ідейних джерел, причин і форм протистояння йому антикомуністичних сил у національних республіках, особливо в Україні містять праці зарубіжних вчених. Аналіз праць А. Авторханова [23], Р. Арона [24], Н. Дейвіса [25], М. Джіласа [26], Е. Каннетті [27], Р. Конквеста [28] у контексті дослідження національної політики радянської влади сприяв об'єктивній оцінці взаємозв'язку між різними чинниками суспільно-політичного і національного розвитку, реального змісту таких понять, як «народ», «влада», «режим», «партія», «суспільні рухи», «громадські об'єднання».

На основі нових джерел, прогресивних наукових підходів й методологічних засад, з'явилися фундаментальні праці, що охоплюють надзвичайно широкий спектр проблем, пов'язаних з долею українського народу, доби Другої світової війни [29–30] та ін. Серед них вирізняються новими підходами у висвітленні даної проблеми дослідження М. Коваля [31], В. Кучера і П. Чернеги [32], В. Гриневича [33] та ін.

У зарубіжній історіографії, особливо працях учених російської діаспори, єдиного погляду на національну політику СРСР в роки війни не склалося. На думку В. Криворотова [34], В. Рапопорта і Ю. Геллера [35] політика радянського уряду «була зрадою Батьківщині, вчинена в ім'я власної корисної мети», а І. Майстренко розглядав її як «російський шовінізм», що відштовхував від режиму завойовані й підкорені народи [36]. Натомість, Дж. Саймон відзначав, що радянський патріотизм у воєнні роки «до певної міри, став реальністю», «національні протиріччя стали менш значущими», а народи СРСР стали «ближчими» [37].

Непростою й мало вивченою залишається проблема колабораціонізму. А. Верт [38, с. 432] і Н. Мюллер [39, с. 252], вважали, що плани гітлерівців щодо залучення на свою сторону радянського населення провалилися, а постачальником колабораціоністів були виключно емігранти. Д. Літтлджон та інші наголошують на масових антисталінських рухах в СРСР [40, р. 275]. Загалом, в історіографії склалася концепція «визвольного руху народів Росії» (далі – ВРНР), який, як вважається, був «добровільним», «масовим» і був спрямований проти «сталінської диктатури» [41; 42, с.140–172]. Концепцію ВРНР поділяв А. Солженіцин, вважаючи, що це були цілком закономірні наслідки сталінського терору, який довів радянський народ до того, що «кілька сотень тисяч молодих людей у віці від 20 до 30 років підняли зброю на свою Вітчизну в союзі з найлютішим його ворогом» [43, с.267]. Н. Рутіч вважав, що ідея ВРНР могла бути підтримана і на не окупованій території СРСР, зокрема, в середовищі «багатомільйонної маси ув'язнених» [44, с. 32–33], що і сталося – утворення РВА. Концепція ВРНР стала наслідком зневіри народу і частини керівного складу Червоної армії, у перемозі над ворогом, стверджував Б. Миколаївський [45, с 209]. А деякі зарубіжні дослідники, зокрема, К. Пфедфер, стверджував, що Друга світова війна на території СРСР «прийняла яскраво виражений характер громадянської війни» [46, с. 492–515]. Н. Попович вважає вдалим ходом радянської політики звернення «до минулого, яке революція оточила презирством, до гігантів російської цивілізації і національних героїв» з розрахунком «вплинути на російську національну гордість» [47, с. 72].

У незалежних державах що утворилися на пострадянському просторі відбулася переоцінка ролі учасників антирадянських повстанських рухів, з метою надання їм статусу «борців за свободу» [48]. Окремо слід виділити дослідження Р. Місюнаса і Р. Таагепери [49], які містять в собі концепції, що яскраво проявилися в сучасній історіографії ряду держав пострадянського простору: негативна оцінка входження до складу СРСР (концепція «радянської окупації»), реальна оцінка антирадянського повстанського руху.

Загалом, національна політика сталінського режиму в роки Другої світової війни вивчена недостатньо. У сучасній історіографії відсутні комплексні дослідження, а у наведених працях історія народів СРСР у війні майже не вивчалася через призму національного чинника. Поза увагою істориків залишилося питання взаємодії і взаємовпливу радянської влади і гітлерівського режиму у вирішенні проблем міжнародних відносин. Таким чином, цілісної картини національної політики СРСР у Другій світовій війні 1939–1945 рр. в історіографії не створено, що й визначає необхідність подальшого узагальнюючого дослідження цієї теми.

Список використаних джерел

1. Ленин В. И. О праве наций на самоопределение / В. И. Ленин // Полное собрание сочинений [ред. М. Я. Панкратова]. – М.: Изд. полит. лит. – 1968. – Т. 25. – С. 255–320; Ленин В. И. Итоги дискуссии о самоопределении / В. И. Ленин // Полное собрание сочинений. – М.: Изд. полит. лит. – Т. 30. – С. 17–58; Ленин В. И. До питання про національності або про «автономізацію» / В. И. Ленин // Повне зібрання творів. – Т. 45. – С. 339–345; Сталин И. В. Марксизм и национальный вопрос / И. В. Сталин // Сочинения. – М.: ГИПЛ, 1946. – Т. 2. – М., 1946. – С. 290–367; Сталин И. В. Национальный вопрос и ленинизм. Ответ товарищам Мешкову, Ковальчуку и другим / И. В. Сталин // Сочинения. – М.: ГИПЛ, 1949. – Т. 11. – С. 333–355; История ВКП(б): Краткий курс / [Под ред. Комиссии ЦК ВКП(б); [Одобрено ЦК ВКП(б), 1938]. – М., ОГИЗ – Госполитиздат, 1946. 2. Ярославский Е. М. Чего требует партия от коммунистов в дни Отечественной войны / Е. М. Ярославский. – М.: Госполитиздат. – 1945. – 57 с.; Трайнин И. П. СССР – страна великого содружества народов / И. П. Трайнин. – М.: Воен. изд-во МВС СССР, 1947. – С. 49; Матюшкин Н. И. Нерушимая ленинско-сталинская дружба народов СССР / Н. И. Матюшкин. – М.: Правда, 1951. – С. 28; Тельпуховский Б. С. Великая Отечественная война Советского Союза (1941–1945) / Б. С. Тельпуховский. – М.: Изд-во МГУ, 1952. – С. 235; Панкратова А. М. Дружба народов СССР – основа основ многонационального социалистического государства / А. М. Панкратова. – М.: Знание, 1953. – С. 20; Супруненко Н. И. Украина в Великой Отечественной войне Советского Союза (1941–1945) / Н. И. Супруненко. – К.: Госполитиздат УССР, 1956. – 472 с. 3. История Великой Отечественной войны Советского Союза. 1941–1945. В 6 т. – М., 1960–1965; КПСС – вдохновитель и организатор победы советского народа в Великой Отечественной войне. [Ист. очерк.] – М., 1967; Історія КПРС У 6т. – Т. 5. / Б. М. Пономарьов [та ін.]. – Вид. 4-те, допов. – К.: Політвидав України, 1972. – 726 с.; История Второй мировой войны 1939–1945. В 12 т. – М.: Воениздат, 1973–1982. 4. Тельпуховский Б. С. Великая Отечественная война Советского Союза. [Краткий очерк] / Б. С. Тельпуховский. – М.: ГИПЛ, 1959. – С. 546; Захаров И. З. Дружба, закаленная в боях / И. З. Захаров. – М.: Мысль, 1970. – 279 с.; Шишов Н. И. Патриотический и интернациональный подвиг советского народа в годы Великой Отечественной войны / Н. И. Шишов. – М., 1980. – 40 с.; Шишов Н. И. Патриотизм и интернационализм в советском обществе / Н. И. Шишов. – М.: О-во «Знание» РСФСР, 1988. – 40 с.; Куманев Г. А. Народы СССР на защите социалистического отечества / Г. А. Куманев. – М.: Знание, 1982. – 64 с.; Кирсанов Н. А. В боевом строю народов-братьев / Н. А. Кирсанов. – М.: Мысль, 1984. – 263 с. 5. Гречко А. А. Битва за Кавказ / А. А. Гречко. – М.: Воениздат, 1967. – 424 с.; Юденков А. Ф. Политическая работа партии среди населения оккупированной советской территории / А. Ф. Юденков. – М.: Мысль, 1971; Сафонова Є. В. Ідейно-виховна робота комуністичної партії серед трудящих визволених районів України в роки Великої Вітчизняної війни (1943–1945) / Є. В. Сафонова. – К., 1971. – 211 с.; Про справжнє обличчя українського буржуазного націоналізму / АН УРСР. Ін-т історії; [відпов. ред. А. Д. Скаба та ін.]. – К.: Наук. думка, 1974. – 240 с. 6. Шаповал Ю. І. Україна 20–50-х років: сторінки ненаписаної історії / Ю. І. Шаповал. – К.: Наукова думка, 1993. – 351 с.; Шаповал Ю. І. Лазар Каганович / Ю. І. Шаповал. – К.: Знання, 1994. – 40 с.; Рубльов О. С. Сталінщина й доля західноукраїнської інтелігенції, 20–50-ті роки ХХ ст. / О. С. Рубльов, Ю. А. Черченко. – К.: Наук. думка, 1994. – 350 с.; Ярош Б. О. Тоталітарний режим на західноукраїнських землях 30–50-ті роки ХХ століття: (Істор.-політолог. аспект) / Б. О. Ярош. – Луцьк: Надтир'я, 1995. – 171 с.; Жуков Ю. Н. Тайны Кремля: Сталин, Молотов, Берия, Маленков / Ю. Н. Жуков. – М.: Терра – кп. клуб, 2000. – 688 с.; Рубцов Ю. В. Из-за спины вождя: Политическая и военная деятельность Л. З. Мехлиса / Ю. В. Рубцов. – М.: Компания Ритм Эстэйт, 2003. – 253 с.; Пономарёв А. Н. Александр Щербаков: Страницы биографии / А. Н. Щербаков. – М.: Изд-во Главархива Москвы, 2004. – 342 с. 7. Поляков Ю. Почему мы победили? О массовом сознании в годы войны / Ю. Поляков // Свободная мысль. 1994. – № 11. – С. 62–76; Подпратов Н. В. Национальные воинские формирования народов Советского Союза в СССР и в фашистской Германии в годы Второй мировой войны / Н. В. Подпратов. – Пермь: ПГУ, 2006. – 232 с.; Трофимов Е. Н. Государственная национальная политика России: законодательный

аспект / Е. Н. Трофимов. – М., Издательство РАГС, 2008. – 328 с. 8. Бурдей Г.Д. Историк и война, 1941–45 гг. / Г. Д. Бурдей. – Саратов: Изд. Сарат. ун-та, 1991. – 259 с.; Абдулатипов Р. Г. Заговор против нации: Национальное и националистическое в судьбах народов / Р. Г. Абдулатипов. – СПб: Лениздат, 1992. – С. 46–47. 9. Бугай Н. Ф. 40–50-е годы: последствия депортации народов (Свидетельствуют архивы НКВД – МВД СССР) / Н. Ф. Бугай // История СССР. – 1992. – № 1. – С. 122–143; Бугай Н. Ф. О депортации народов из Прибалтики в 40–50-е годы / Н. Ф. Бугай // Молодая гвардия. 1993. – № 4. – С. 213–223; Депортация народов Крыма: Документы, факты, комментарии / [Предисл., сост., заключение, коммент.: Бугай Н.Ф.]. – М.: ИНСАН, 2002. – 240 с.; Парсаданова В. С. Депортация населения из Западной Украины и Западной Белоруссии в 1939–1941 гг. / В. С. Парсаданова // Новая и новейшая история, 1989. – № 2. 10. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні. 1917–1953. У 2 кн. / І. Г. Білас. – К., 1994. – Кн. 1. – 432 с. 11. Нікольський В.М. Репресивна діяльність органів державної безпеки СРСР в Україні (кінець 1920-х – 1950-ті рр.). Історико-статистичне дослідження / В. М. Нікольський; ДНУ. – Донецьк, 2003. – 623 с. 12. Некрич А. Наказанные народы. / А. Некрич – Нью-Йорк: Хроника, 1978. – 170 с.; Вылцан М. А. Депортация народов в годы Великой Отечественной войны / М. А. Вылцан // Этнографическое обозрение. – 1995. – № 3. – С. 26–44; Война и ислам на Северном Кавказе XIX–XX вв. / [отв. ред.: В. В. Трепавлов; Л. С. Гагагова, Д. И. Исмаил-Заде, В. И. Котов [и др.]. – М.: РАН Институт рос. истории, 2000. – 52 с.; Полян П. Не по своей воле... История и география принудительных миграций в СССР / П. Полян. – М.: – ОГИ-Мемориал, 2001. – 328 с.; Пыхалов И. В. За что Сталин выселял народы. Сталинские депортации – преступный произвол или справедливое возмездие? / И. Пыхалов. – М.: Яуза-Пресс, 2012. – 480 с. 13. Иванов В. Е. Национальные воинские части в СССР: опыт строительства и применения / В. Е. Иванов – Екатеринбург: Выс. шк. МВД Рос. Фед., 1996. – 135 с. 14. Васильева О. Ю. Русская Православная Церковь в политике Советского государства в 1943 – 1948 гг. / О. Ю. Васильева; [Отв. ред. Щапов Я.Н.]; РАН. Ин-т рос. истории. – М., 2001. – 214 с. 15. Безугольный А. Ю. Народы Кавказа и Красная Армия. 1918–1945 годы. [сер. Военные тайны XX века] / А. Ю. Безугольный – М.: Вече, 2007. – 512 с. 16. Петренко А. И. Прибалтика против фашизма: Советские прибалтийские дивизии в Великой Отечественной войне. / А. И. Петренко. – М.: Европа, 2005. – 156 с.; Муковський І. Т., Лисенко О. Є. Звитяга і жертвність: Українці на фронтах Другої світової війни. / І. Т. Муковський, О. Є. Лисенко. – К.: Пошук – вид. агентство «Книга пам'яті України», 1997. – 567 с. 17. Волошин Ю. Українська православна церква в роки нацистської окупації (1941–1944 рр.). / Ю. Волошин. – Полтава, 1997. – 126 с. 18. Войналович В. А. Партійно-державна політика щодо релігії та релігійних інституцій в Україні 1940–1960-х років: політологічний дискурс: автореф. дис. д-ра політ. наук: 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / А. В. Войналович; НАН України; Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І.Ф.Кураса. – К., 2006. – 38 с. 19. Грідіна І. М. Духовне життя населення України в роки Другої світової війни (1939–1945 рр.) / І. М. Грідіна; Донец. нац. ун-т, іст. факультет. – Донецьк: ДонНУ, 2010. – 418 с. 20. Лисенко О. Є. До питання про становище церкви в Україні у період другої світової війни / О. Є. Лисенко // Український історичний журнал. – 1995. – № 3. – С. 81. 21. Верига В. Втрати ОУН у Другій світовій війні або «Здобудеш українську державу або загинеш у боротьбі за неї». – Вид. 2-ге, виправл. / В. Верига. – Торонто (Канада), 1991.; Мірчук М. Українська Повстанська Армія 1942 – 1952: док. і мат. / М. Мірчук. – Л.: [б. в.], 1991. – 446 с.; Лебедь М. УПА. Українська Повстанська Армія. Її генеза, ріст і дії у визвольній боротьбі українського народу за Українську Самостійну Соборну Державу / М. Лебедь. – Дрогобич: «Відродження», 1993. – 208 с.; Косик В. Україна і Німеччина у другій світовій війні: [Пер. з фр.] / В. Косик. – Львів: Наук. тов. ім. Т. Шевченка, 1993. – 660 с.; Баган О. Націоналізм і націоналістичний рух. Історія та ідеї / О. Баган. – Дрогобич: Відродження, 1994. – 192 с.; Костюк Г. Сталінізм в Україні (Генеза і наслідки): Дослідження і спостереження сучасника / Г. Костюк. – К.: Смолоскип, 1995. – 508 с.; Сергійчук В. ОУН-УПА в роки війни. Нові док. і мат. / В. Сергійчук. – К.: Дніпро, 1996. – 496 с.; Коваль М. В. Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.) / М. В. Коваль. – К.: Альтернативи, 1999. – 336 с.; Кентій А. Радянські партизани 1941–1944: світло й тіні. [Науково-популярний нарис] / А. Кентій, В. Лозицький. – К., 2010. – 80 с.; Киричук Ю. А. Нариси з історії українського національно-визвольного руху 40–50-х років ХХ ст. / Ю. А. Киричук. – Львів: Видавництво ЛНУ ім. І. Франка, 2000. – 304 с.; Політична історія України у 6 т. – Т. 4.: Україна у Другій світовій війні (1939–1945) / [кер. В. І. Кучер]. – К.: Генеза, 2003. – 584 с.; Кучер В. І., Чернега П. М. Україна в Другій світовій війні (1939–1945) / В. І. Кучер, П. М. Чернега. – К.: Генеза, 2004. – 272 с.; Дюков А. Р. Миф о геноциде: Репрессии советских властей в Эстонии (1940–1953) / А. Р. Дюков. – М.: А. Яковлев, 2007. – 138 с.; Зубкова Е. Ю. Прибалтика и Кремль, 1940–1953 / Е. Ю. Зубкова; РАН, Институт российской истории. – М.: РОССПЭН: Фонд Первого Президента

России Б.Н.Ельцина, 2008. – 352 с. 22. Лаар М. Очерки истории эстонского народа / М. Лаар, Х. Валк. – Таллин: Купар, 1992. – 211 с. 23. Арон Р. Мир і війна між націями: [Пер. с фр.] / Р. Арон; [Под общ. рук. В. Шовкун, З. Борисюк, Г. Філіпчук]. – Київ: Юніверс, 2000. – 688 с. 24. Дейвіс Н. Європа: Історія / [Пер. з англ.] П. Тарашук, О. Коваленко. – К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2006. – 1464 с. 25. Джилас М. Разговоры со Сталиным / М. Джилас // Смена. – 1990. – № 1. – С. 133. 26. Каннеті Е. Маса і влада / Е. Каннеті – К., 2001. – 416 с. 27. Конквест Р. Роздуми над сплюндрованим сторіччям / Р. Конквест. – К.: Видавництво Соломії Павличко «ОСНОВИ», 2003. – 371 с. 28. Українська державність у ХХ столітті: історико-політологічний аналіз. / [Ред. кол.: О. Дергачов, кер. авт. кол., Є. Бистрицький та ін.]. – К.: Політ. думка, 1996. – 448 с. 29. Україна в Другій світовій війні у документах: зб. німецьких архівних матеріалів. В 4 т. Т.3 Збірник німецьких архівних матеріалів (1942–1943). – Львів: [б.в.], 1999. – 382 с. 30. Коваль М. В. Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.) / М. В. Коваль. / НАН України. Інститут історії України. – К.: Альтернативи, 1999. – 336 с. 31. Кучер В. І. Україна в Другій світовій війні (1939–1945) / В. І. Кучер, П. М. Чернега. – К.: Генеза, 2004. – 272 с. 32. Гриневич В. Суспільно-політичні настрої населення України в роки Другої світової війни (1939–1945 рр.) / В. Гриневич. – К.: НАН України. Ін-т історії України, 2006. – 521 с. 33. Криворотов В. И. Некоторые мысли к русской возрожденческой идее: [Ст. и письма] / В. И. Криворотов. – Мадрид, 1975. – 290. – С. 161. 34. Рапопорт В. Н. Измена Родине: [О роли сталин. репрессий в истории Красной Армии] / В. Рапопорт, Ю. Геллер. – М.: РИК «Стрелец», 1995. – С. 372. 35. Майстренко І. Національна політика КПРС в її історичному розвитку / І. Майстренко. – Мюнхен: Сучасність, 1978. – 244 с. 36. Simon G. Nationalism and Policy Toward the Nationalities of the Soviet Union. From Totalitarian Dictatorship to Post-Stalinist Society / G. Simon. – Boulder-San Francisco-Oxford: Westview Press, 1991. – 483 p. 37. Верт А. Россия в войне 1941–1945. / А. Верт [Перевод с англ.]. – М.: Воениздат, 2001. – 664 с. 38. Мюллер Н. Вермахт и оккупация, 1941–44 гг. О роли вермахта и его руководящих органов в осуществлении оккупационного режима на советской территории [Перевод с нем. Артемова А. П., Долгорукова и др.] / Мюллер Н. – М.: Воениздат, 1974. – 386 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://militera.lib.ru/research/muller_n/index.html. 39. Littlejohn D. The Patriotic Traitors: A History of Collaboration in Germany-occupied Europe / D. Littlejohn. – Lnd: Heinemann, 1972. – 391 p. 40. Шатов М. Материалы и документы ОДНР в годы Второй Мировой Войны / М. Шатов. – Нью-Йорк: Всеславянское изд-во, 1961. – 208 с. 41. Трушнович Я. А. Русские в Югославии и Германии в 1941–45 гг./ Я. А. Трушнович // Новый часовой. 1994. – № 2. – С. 140–172. 42. Солженицын А. И. Архипелаг ГУЛаг. В 3 т. / А. И. Солженицын – Париж, 1973. 43. Рутыч Н. Между двумя диктатурами / Н. Рутыч. // Родина. –1991. – № 6–7. – С. 32–33. 44. Николаевский Б. И. Пораженчество 1941–1945 годов и ген. А. А. Власов / Б. И. Николаевский. // Новый журнал. – 1948. – Кн. XVIII (№ 19). – С. 211–247. 45. Пфедфер К. Г. Немцы и другие народы во второй мировой войне / К. Г. Пфедфер // Итоги второй мировой войны. [Сб. статей]. Перевод с нем. /Л. К. Комоловой. Под ред. И. Н. Соболева. – М.: Изд. иностр. лит-ры, 1957. – С. 492–515. 46. Попович Н. Советская политика по укреплению русского патриотизма и самосознания (1935–45 гг.) / Н. Попович // Россия в ХХ веке: Историки мира спорят. – М.: Наука, 1994. – С. 468–471. 47. Мамулия Г. Грузинский легион в борьбе за свободу и независимость Грузии в годы Второй мировой войны / Г. Мамулия. – Тбилиси, 2003. – 188 с. 48. Misuinas R. J. and Taagepera R. The Baltic States. Years of Dependence, 1940–1990 / R. J. Misuinas, R. Taagepera. – Berkeley; Los Angeles: University of California Press, 1993. – 400 p.

Светлана Зубченко

НАЦИОНАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ В ПЕРИОД ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ: ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ ОБЗОР ПРОБЛЕМЫ

Автор анализирует освещение в историографии вопроса национальной политики советской власти в период Второй мировой войны. В статье рассмотрена эволюция взглядов исследователей советской эпохи. Определена позиция ведущих украинских специалистов по национальному вопросу, прослежены теоретические и методологические подходы зарубежных исследователей к анализу национальных процессов в СССР военного периода.

Ключевые слова: историография, Вторая мировая война, советская власть, сталинский режим, национальная политика.

Svitlana Zubchenko

NATIONAL POLICY OF SOVIET GOVERNMENT DURING THE SECOND WORLD WAR: HISTORIOGRAPHICAL REVIEW PROBLEMS

The author analyzes the coverage historiography matter of national policy of the Soviet government during the Second World War. In the article the evolution of views researchers Soviet era. Determined position of the leading Ukrainian specialists on the national question, followed theoretical and methodological approaches to foreign researchers to analyze national processes in the USSR war period.

Key words: historiography, Second World War, the Soviets, Stalin's regime, a national politics.

УДК 94(477.8) «1942/1944»

Василь Ухач

ВІЙСЬКОВІ ФОРМУВАННЯ УПА (Б-Б)-УНРА В НАЦІОНАЛЬНОМУ РУСІ ОПОРУ ПЕРІОДУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: СУЧАСНИЙ ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ДИСКУРС (ВИБРАНІ АСПЕКТИ)

У статті досліджено створення, організаційну та військову діяльність УПА (Б-Б)-УНРА; специфіку стосунків з іншими суб'єктами національного руху опору та конфліктне тло їх взаємовідносин. Здійснено спробу оцінки цих військових формувань; вказано на недостатньо вивчені питання та окреслено перспективні напрямки дослідження заявленої наукової теми.

Ключові слова: Т. Бульба-Боровець, сучасна історіографія, національний рух Опору, «перша» УПА, УНРА.

Болісні процеси трансформації українського суспільства не минули й національну історіографію, яка впродовж 24 років переживає складний, неоднозначний період пошуку «власного обличчя», намагання «вписатися у світове історіописання» [1, с. 283].

Дослідження проблем українського національно-визвольного руху середини ХХ ст., в останні два десятиліття, оформилося у повноцінний науковий напрямок, зайнявши в тематичній номенклатурі (особливо періоду Другої світової війни) одне із провідних місць. Зрештою, боротьба українського народу за національне самовизначення є важливим чинником легітимізації чинної державності, а тому, дослідження усієї палітри проблем національно-визвольного руху, слід розглядати як одне з ключових завдань сучасної вітчизняної історіографії, особливо на теперішньому етапі її державного існування [2, с. 1].

На початку 90-х років ХХ ст. національний рух Опору під керівництвом Т. Бульби-Боровця зазнав суттєвих переосвоєнь. Нові методологічні підходи, розмаїття та порівняння архівних джерел дозволили з позицій об'єктивності та історизму по-новому оцінити військові формування Т. Бульби-Боровця.

Заявлена наукова тема активно досліджувалася у працях В. Дзьобака, К. Бондаренка, І. Ільюшина, Ю. Киричука, А. Кентія, О. Ленартовича, І. Ольховського, В. Сергійчука, С. Стельниковича та ін. [3].

Ми ж поставимо за мету здійснити сучасний історіографічний аналіз окремих аспектів діяльності Української повстанської армії отамана Бульби Боровця-Української народно-революційної армії (далі – УПА(Б-Б)-УНРА).

Основні завдання дослідження: проаналізувати висвітлення сучасними українськими істориками створення, організаційну та військову діяльність УПА(Б-Б)-УНРА; специфіку стосунків з іншими суб'єктами національного руху опору та конфліктне тло їх взаємовідносин; здійснити спробу оцінки цих військових формувань; вказати на недостатньо вивчені питання та окреслити перспективні напрями дослідження окремих аспектів заявленої наукової теми.

У бульбівському русі доцільно виокремити декілька етапів (авторський підхід цілком узгоджується з періодизацією, поданою науковцями, які найбільш ґрунтовно досліджували український рух Опору Т. Бульби-Боровця В. Дзьобаком, С. Стельниковичем, Ю. Ленартовичем): перший етап – липень-серпень 1941 р. (формування не без підтримки Німеччини «Поліської Січі» та її виключна антирадянська скерованість [4, с. 183; 5, с. 117]; другий етап – березень 1942 – жовтень 1943 рр. – боротьба на два фронти і формування структур УПА(Б-Б)-УНРА (наголосимо, що антирадянська боротьба бульбівців зумовлювалася перемогами Червоної армії на фронтах у 1943 р. та активізацією радянських партизанів, а тому окреслення другого етапу О. Ленартовичем як антинімецького періоду боротьби [5, с. 117] потребує уточнення); третій етап – серпень 1944 – травень 1945 рр. – повернення до співпраці з німецькою владою [5, с. 117; 6, с. 280–281].